

<https://doi.org/10.70265/QNIQ4726>

ПОЛИТИЧЕСКИ И ВОЕННИ РЕЗУЛТАТИ СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО НА БЪЛГАРИЯ КЪМ ВАРШАВСКИЯ ДОГОВОР

Калин Неделчев

POLITICAL AND MILITARY RESULTS AFTER JOINING BULGARIA TO THE WARSAW PACT

Kalin Nedelchev

Резюме: Статията анализира политическите и военни резултати и механизмите за вземане на решения по въпросите за националната сигурност след присъединяването на Народна република България към Варшавския договор. Разглежда влиянието, което този ключов за страната акт оказва върху изграждането и развитието на органите за стратегическо и политическо ръководство. Определят се външно и вътрешнополитическите ефекти от важната роля на България на южния фланг на съюза: ограничени възможности за самостоятелна външна политика, укрепване на режима на БКП. Отчитат се и резултатите от идеологическата дейност в подкрепа на членството в този военен съюз: милитаризация на обществото, насочена срещу Запада културна матрица с дълготрайни последствия и др.

Ключови думи: Варшавски договор, сигурност, политически резултати, съюз, армия

Abstract: The article analyzes the political and military results, as well as the decision-making mechanisms in national security following Bulgaria's accession to the Warsaw Pact. It examines the impact of this pivotal moment over the formation and development of the leadership structures for strategical and political governance. The text explores the foreign and domestic policy effects which the important role of Bulgaria, as the southern flank of the union brings: limited possibilities for independent national foreign policy and strengthening of the regime of the Bulgarian Communist Party. The article also addresses the effects of the ideological influence, related to the Bulgarian membership of the pact: society militarization, long lasting cultural matrix, opposed against the West, etc.

Keywords: Warsaw Pact, security, political results, union, army

УВОД

Студената война определя рамката, в която България трябва да търси своето място. В началото на конфликта страната е в особено уязвима позиция – икономически слаба, политически зависима и с ограничени международни връзки. Членството във Варшавския договор е начин тя да придобие известна тежест, макар и като част от по-голям съюз.

Статията защитава тезата, че членството на Народна република България във Варшавския договор представлява ключов фактор за трансформацията на националната система за сигурност, като едновременно способства за модернизацията и интеграцията на въоръжените сили в съюзна отбранителна система и предопределя висока степен на политическа, военна и идеологическа зависимост от СССР, оказала трайно въздействие върху вътрешнополитическото развитие и международното позициониране на страната.

Целта на настоящото изследване е да анализира политическите и военните резултати от присъединяването на Народна република България към Варшавския договор и влиянието им върху системата за национална сигурност, вътрешнополитическото развитие и международното позициониране на страната.

Обект на изследването са процесите в системата за национална сигурност на Народна република България през периода 1955–1991 г.

Предмет на изследването са политическите и военните последици от членството на България във Варшавския договор.

За постигане на поставената цел са използвани историческият, сравнителният и документалният метод.

Варшавският договор не е само военен съюз – той формира културна и социална среда. Българското общество е подложено на постоянна милитаризация: от задължителната военна служба, през масовите учения и гражданската отбрана, до образователната система, която възпитава поколенията в дух на противопоставяне със Запада. Формираните през периода на Студената война идеологически нагласи и модели на възприятие на международната среда продължават да оказват влияние върху обществените и политическите дебати в България и след края на двуполусното противопоставяне.

Включването на България във Варшавския договор е пряко свързано със създаването на НАТО. Докато Западът изгражда колективна система за сигурност, СССР отговаря със създаването на контрасъюз. България, като част от социалистическия лагер, автоматично е включена в този процес.

Включването във Варшавския договор има и силно икономическо измерение. От една страна, България получава достъп до военни

технологии и промишлено сътрудничество. От друга страна, това поддържа нейната зависимост от съветските доставки и стандарти.

Чрез Варшавския договор България става част от глобалния баланс на силите. Тя е „южният фланг“ на съветската стратегия и като такава придобива геополитическо значение, което надхвърля реалния ѝ потенциал. Това придава тежест на международното ѝ положение, но винаги в рамките на зависимостта от СССР.

1. ПОЛИТИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ЧЛЕНСТВОТО

Присъединяването на Народна република България към Варшавския договор през 1955 г. е ключов момент в историята на страната. То определя политическата, военната и международната ѝ траектория за следващите три десетилетия. За разлика от някои други държави от Източния блок, България приема съветското ръководство без сериозни колебания и превръща своята лоялност към Москва в централен елемент от вътрешната и външната си политика.

Политическият ефект от присъединяването е преди всичко вътрешен и укрепва авторитета на режима и властта на партията, затруднява всякакви опити за политическа опозиция.

2. ВОЕННИ РЕЗУЛТАТИ И РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА АРМИЯ

От военна гледна точка присъединяването към Варшавския договор означава включване на Българската народна армия (БНА) в общата структура на съюзническите сили, под стратегическото ръководство на съветския Генерален щаб. Това носи няколко непосредствени резултата:

1. Унифициране на командната система – българската армия приема съветските стандарти за организация, обучение и тактика.

2. Преструктуриране на военните части – броят на дивизиите, съставът на подразделенията и военната доктрина се моделират по съветски образец.

3. Интензивно снабдяване с техника – получаване съвременни оръжия и бойна техника от СССР, което повишава бойните способности на армията.

Интеграцията във Варшавския договор води до качествено преобразяване на БНА – от локална армия тя се превръща в част от една глобална военна система.

Военната подготовка и идеологическата мобилизация се превръщат в постоянен елемент от живота на населението, въвеждат се военни дисциплини в училищата и университетите, провеждат се

масови учения по гражданска отбрана, а младежта се възпитава в дух на вяроност към съюзническите ангажименти.

Членството във Варшавския договор променя и международната позиция на България. То я поставя твърдо в съветската орбита и елиминира всякакви възможности за самостоятелна външна политика. В международните форуми България неизменно подкрепя позициите на СССР и неговите съюзници.

България не е пасивен член – тя приема всички задължения на съюзническата отбрана и се подготвя за ролята на фронтова държава. Още в първите години след присъединяването България започва активно участие в общи инициативи:

- изпраща свои представители в командните органи на Варшавския договор;

- включва армията си в съюзнически учения;

- започва подготовка за действия **на южния фланг срещу**

НАТО.

60-те години на двадесети век за България са белязани от ускорена модернизация на армията и още по-тясно обвързване със съветската стратегия. Това означава не само придобиване на съветска техника, но и приемане на съветската военна доктрина, включително подготовка за ядрена война.

В този период се извършват редица организационни промени:

- създават се механизирани дивизии по съветски образец;

- усибва се ролята на танковите войски;

- военновъздушните сили се модернизират чрез нова авиация;

- противовъздушната отбрана става приоритетна задача.

Българската народна армия получава масово съвременни образци съветско оръжие – танкове Т-54/55, по-късно Т-62, изстребители МиГ-21, зенитно-ракетни комплекси С-75 и С-125. Това значително повишава бойните способности на армията и я прави съпоставима със съвременните армии на Балканите.

Българската армия започва редовно участие в мащабни съюзнически учения, сценариите са за настъпателни действия срещу Турция и Гърция, както и за защита на Черноморското крайбрежие.

Документи от Генералния щаб (ЦДА, ф. 23, оп. 9, а.е. 511) показват, че през 1967 г. е проведено съвместно учение, при което български и съветски части симулират операция за овладяване на стратегически позиции в Тракия.

През 70-те години интеграцията достига своя апогей. В този период България вече е напълно включена в стратегическите планове на Варшавския договор и е подготвена за участие в евентуален глобален конфликт. Българската армия получава още по-модерно

въоръжение – танкове Т-72, самолети МиГ-23, ракетни комплекси „Скъд“. Това я прави способна да води широкомащабни операции, БНА достигна своя връх – като численост, въоръжение и подготовка тя е най-мощната армия, която България е имала в своята история.

Особено значение има интеграцията в ядрената стратегия на Варшавския договор. Макар България да не разполага със собствени ядрени оръжия, на нейна територия се изграждат складове за съветски ядрени бойни глави, които трябва да бъдат използвани от български ракети при евентуален конфликт.

На международната сцена България вече се възприема като най-верният съюзник на СССР. Това ѝ осигурява стабилност, но я прави и напълно зависима. Въпреки това българската дипломация активно използва членството във Варшавския договор като доказателство за своето „значение“ в международната система.

България в кризите на Източния блок

Един от най-значимите политически и военни резултати от участието на България във Варшавския договор е свързан с интервенцията в Чехословакия през 1968 г. По време на т.нар. „Пражка пролет“ реформисткото ръководство на Александър Дубчек започва опити за демократизация и либерализация, които Москва възприема като заплаха за целостта на социалистическия лагер. България реагира незабавно и безусловно подкрепя позицията на СССР за военна намеса. Българският принос във военната операция „Дунав“ е скромнен по мащаб – около 2000 войници и няколко танкови подразделения – но политическото му значение е огромно.

Кризата в Полша и „Солидарност“ (1980–1981)

Началото на 80-те години поставя ново изпитание пред Варшавския договор – появата на независимия профсъюз „Солидарност“ в Полша. Масовото движение, оглавено от Лех Валенса, изправя социалистическата система пред риск от пробив.

България отново заема безусловна позиция в подкрепа на СССР и въпреки че интервенция не се осъществява, готовността на България да участва в евентуални действия потвърждава нейната роля на „образцов съюзник“.

Кризата в Полша показва няколко важни аспекта от ролята на България:

1. Политическа лоялност;
2. Военна готовност;
3. Идеологическа мобилизация.

И двете кризи – в Чехословакия и Полша – доказват, че България е не просто пасивен член, а активен участник в съюзническите операции. Тези събития имат няколко ключови политически резултата:

- укрепване на авторитета на Живков пред Москва;

– затвърждаване на вътрешнополитическата стабилност чрез пропагандна мобилизация;

– повишаване на ролята на България като „малка, но надеждна“ държава в рамките на Варшавския договор.

Дългосрочният политически резултат от участието на България във Варшавския договор е свързан с устойчивата стабилност на режима на Българската комунистическа партия (БКП). Членството в съюза осигурява не само външна защита, но и вътрешна легитимация. Във всички ключови институции – армия, полиция, партийни органи – се утвърждава култ към „братството със СССР“. Членството във Варшавския договор е представяно като естествено продължение на вековната дружба с Русия.

Лоялността към СССР се институционализира – тя става част от конституционната и политическата система на България. Конституцията от 1971 г. подчертава „непоколебимата вяроност“ на България към социалистическата общност, което де факто означава пълно подчинение на съветската стратегия.

Дългосрочен резултат е и укрепването на БНА. През 70-те и 80-те години тя достига своя връх – над 120 000 кадрови военноружещи и близо 300 000 резервисти. Военната техника също достига най-високо ниво: танкове Т-72, самолети МиГ-23 и МиГ-25, ракетни комплекси „Скъд“, модерна противовъздушна отбрана. Според Тодев (2008, с. 274) отбелязва: „БНА се превърна в най-мощната армия в историята на България – числено и технологично тя бе напълно интегрирана в системата на Варшавския договор“.

Интеграцията във Варшавския договор оставя трайни следи:

– България е превърната във фронтова държава, готова за участие в глобален конфликт;

– Армията и икономиката са структурирани така, че да служат на съюзническата стратегия;

– Вътрешнополитическият живот е подчинен на логиката на „общонародната отбрана“.

Дългосрочният ефект от Варшавския договор е, че България губи възможността за самостоятелна политика – тя се превръща в напълно зависим елемент от съветската система.

За БКП членството във Варшавския договор е аргумент за легитимност. Режимът внушава, че благодарение на съюза България живее в сигурност и мир, докато капиталистическият свят е представян като източник на войни. След присъединяването си към Варшавския договор България постепенно изгражда военна доктрина, изцяло съобразена със стратегическите постановки на СССР. Основната идея

е, че отбраната на страната не може да се разглежда самостоятелно, а само като част от колективната сигурност на социалистическата общност.

Според Баева (2012, с. 372): „Военната доктрина на НРБ не беше продукт на самостоятелно мислене – тя бе производна на съветската стратегическа концепция“.

Съветската стратегия предвижда не само отбрана, но и активни настъпателни действия в случай на война с НАТО. Това се отразява пряко върху българската военна доктрина. Плановете на БНА включват:

- настъпление срещу Турция през Тракия;
- операции срещу Гърция на югозапад;
- поддържащи действия в Черно море.

Приемането на настъпателната доктрина има важно вътрешнополитическо значение, БКП използва военната интеграция, за да укрепи своето управление и да демонстрира вяроност към Москва.

Приемането на военна доктрина, изцяло съобразена със съветските интереси, има няколко дългосрочни резултата:

- превръща България във фронтова държава;
- прави армията зависима от съветските доставки и командване;
- легитимира режима чрез образа на „непоколебимия съюзник“;
- засилва милитаризацията на обществото.

Прилагането на съветската настъпателна военна доктрина включи Българската народна армия в стратегическите рамки на Варшавския договор, като впоследствие определи страната като значителен компонент от южния фланг на алианса. Тази интеграция е резултат от модернизационните усилия, насочени към повишаване на бойните способности на въоръжените сили. Същевременно обаче тя увеличава зависимостта на националната отбранителна политика от решенията, взети в рамките на алианса, и стратегическите приоритети на Съветския съюз. Следователно, тази военна интеграция не само служи като механизъм за укрепване на отбранителните способности, но и оказва трайно влияние върху политическото управление, обществените настроения и развитието на системата за национална сигурност.

3. СИСТЕМАТА ЗА СИГУРНОСТ И РОЛЯТА НА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ

След присъединяването към Варшавския договор системата за сигурност на НРБ претърпява дълбока трансформация. Армията, Държавна сигурност (ДС) и МВР се превръщат в единна структура,

подчинена както на БКП, така и на стратегическите указания на Москва.

Във всяка част на БНА съществуват звена на Държавна сигурност, които следят за „лоялността“ на офицерите и войниците. Тяхната основна задача е да предотвратяват всякакви прояви на инакомислие или контакти със Запада. Тази практика гарантира политическата надеждност на армията, но същевременно подкопава нейната професионална автономия.

Държавна сигурност поддържа постоянен обмен на информация и съвместни операции с КГБ. Това включва не само контраразузнавателна дейност, но и участие в операции извън страната – например срещу емигрантски организации или в подкрепа на съветската политика в Третия свят. Чрез взаимодействието между армията и ДС режимът на БКП постига пълен контрол върху обществото. Всеки опит за опозиция или критика се представя като „заплаха за сигурността на Варшавския договор“.

В рамките на Варшавския договор функционират и съвместни структури за сигурност, в които България участва активно:

- координационни комитети по военната контраразузнавателна дейност;

- обмен на информация за НАТО и неговите операции;

- съвместни учения за защита от „идеологическа диверсия“.

Освен ДС, важна роля имат и политическите отдели във всяко поделение. Те осъществяват идеологическа подготовка на войниците и следят за „класовата бдителност“. Системата за сигурност, изградена в рамките на Варшавския договор, има няколко дългосрочни последици:

- армията губи автономия и се превръща в инструмент на партията;

- ДС укрепва позициите си като гарант на политическата лоялност;

- обществото е поставено под постоянен контрол чрез аргумента за „защита на съюза“;

- България става неразделна част от съветската система за сигурност.

С други думи членството във Варшавския договор оказва съществено влияние върху външнополитическата насока на Народна република България по време на Студената война. Като член на социалистическия блок, България се придържа към политики, съобразени с всеобхватните стратегически цели на съюза и водещата роля на СССР. Тази принадлежност ограничава капацитета на страната за самостоятелни външнополитически инициативи и до голяма степен определя траекторията на нейните международни отношения в рамките на съществуващатаблокова опозиция. Освен това, членството в

алианса се възприема като механизъм за поддържане на относителна стабилност в регионалния пейзаж на сигурността, като същевременно се смекчават рисковете, свързани с потенциални военни конфликти със съседни държави.

4. ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКИ И РЕГИОНАЛНИ ПОСЛЕДИЦИ

Основната външнополитическата линия на НРБ е на добросъседство, въпреки определени специфики и напрежение, например по въпроса за малцинствата (основно с турското население) с Турция. Поради членството си в НАТО и географската си позиция Турция е най-значимият стратегически противник на България, а плановете на Варшавския договор предвиждат българската армия да поеме основния удар срещу Турция в случай на война.

Гърция, като член на НАТО, също е възприемана като потенциален противник, а в българските военни планове значително място заемат операции срещу гръцката армия.

За разлика от Гърция и Турция, Румъния като член на Варшавския договор, е формален съюзник, но нейното по-независимо поведение често поражда напрежения. София следва стриктно съветската линия, докато Букурещ демонстрира по-голяма самостоятелност, включително отказ от участие в интервенцията в Чехословакия.

Югославия е особен случай, тъй като след 1948 г. се отдалечава от съветския блок и за България тя е едновременно съсед и потенциален противник. Военните планове включват сценарии за действия срещу югославската армия, но в дипломатията се търси баланс, за да не се създава постоянна конфронтация.

Въпреки тези специфики и особености при взаимоотношенията със съседите, периодично се водят преговори, свързани с икономическо и гранично сътрудничество. Официалната дипломатия на София се стреми да поддържа нормални отношения, особено в сферата на икономиката и културата.

В обобщение, ролята на България на Балканите е двойствена:

- от една страна, тя е фронтова държава срещу НАТО (Турция и Гърция);
- от друга, е инструмент за контрол върху социалистическите съседи (Румъния и Югославия).

Гореспоменатата роля на България на Балканите отразява специфичното ѝ място в системата на Варшавския договор. Геостратегическото положение на страната определя нейното значение както за отбраната и оперативното планиране на южния фланг на

алианса, така и за поддържане на политическа и военна координация в рамките на социалистическия блок. В резултат на това България се утвърждава като важен елемент от регионалната архитектура на сигурност по време на Студената война, но същевременно нейната външна политика и военно поведение остават до голяма степен обвързани със стратегическите приоритети на Варшавския договор и СССР.

Вътрешнополитическите процеси – партийната структура, идеологическата мобилизация и ролята на армията в обществото.

Членството на НРБ във Варшавския договор има огромно влияние върху вътрешнополитическите процеси. То не само определя военната и външната политика, но и се превръща в идеологически инструмент за укрепване на властта на Българската комунистическа партия (БКП).

В НРБ армията е изцяло подчинена на партията. Членството във Варшавския договор засилва този контрол – всяко военно решение е обвързано с решенията на Политбюро. В армията съществуват политически отдели, които осъществяват идеологическо възпитание и наблюдение върху личния състав.

Членството във Варшавския договор обуславя цялостна идеологическа мобилизация. Пропагандата постоянно внушава на обществото, че „буржоазният свят“ е враждебен, а сигурността на България зависи от братската помощ на СССР. В учебниците, медиите и културните инициативи се подчертава ролята на Варшавския договор като „щит на социализма“.

Армията се превръща в централен елемент на обществото. Военната служба е задължителна за всички мъже, а обучението включва не само военни умения, но и идеологическа подготовка.

Членството във Варшавския договор има няколко ключови вътрешнополитически резултата:

- Укрепване на режима – БКП използва договора като символ на легитимност;
- Идеологическа консолидация – обществото е възпитавано в дух на вяроност към съюза;
- Партиен контрол върху армията – военните са част от политическата система;
- Милитаризация на обществото – животът на гражданите е проникнат от военна логика.

Членството на България във Варшавския договор има фундаментално значение за вътрешнополитическото развитие на страната. То укрепва режима на БКП, предоставяйки му мощен

аргумент за легитимация и превръща България в част от „непоколебимия социалистически лагер“.

Политическите резултати могат да бъдат обобщени в няколко направления:

- легитимация на режима – Живков и БКП използват членството, за да оправдаят своята власт;
- идеологическа мобилизация – обществото е възпитавано в дух на вяроност към съюза и към СССР;
- изолация от Запада – външнополитическите контакти са ограничени от рамките на съюза.

Военното измерение е също толкова значимо. Членството във Варшавския договор превръща България от малка балканска държава във фронтова линия на глобалната конфронтация.

Основните военни резултати включват:

- **модернизация на армията** – благодарение на съветските доставки БНА получава съвременно въоръжение;
- **интеграция в съюзническите планове** – армията е подготвена за настъпателни операции на южния фланг;
- **повишена бойна готовност** – чрез редовни учения и оперативни планове;
- **военна зависимост** – липса на собствена доктрина и зависимост от съветското командване.

Политическите и военните резултати са тясно свързани. Военната мощ на България укрепва политическата стабилност на режима, а политическата лоялност към СССР гарантира постоянни съветски доставки и подкрепа.

Анализът показва двойствения характер на резултатите от членството във Варшавския договор. От една страна, България постига значителна модернизация на въоръжените сили, изгражда развита отбранителна инфраструктура и укрепва институциите на сигурността. От друга страна, стратегическата зависимост от СССР ограничава националния суверенитет при вземането на решения.

Тази двойственост следва да бъде разглеждана в контекста на биполярната система на международните отношения през Студената война, в която малките държави често са принудени да подчиняват националните си интереси на интересите на водещите сили в съответния блок.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването показва, че участието на Народна република България във Варшавския договор е оказало значително влияние върху

развитието на апарата за национална сигурност, въоръжените сили и международния статут на страната през цялата епоха на Студената война. Членството в този съюз улеснява модернизацията на Българската народна армия, подобрява отбранителните способности и интегрира нацията в рамките на колективната сигурност.

Нещо повече, интеграцията в структурите на Варшавския договор води до съществено съгласуване на политиките за национална сигурност и отбрана със стратегическите цели на СССР и по-широката социалистическа общност. Това съгласуване повлиява на процесите на вземане на решения, инициативите във външната политика и развитието на институциите, отговорни за националната сигурност.

Политическите и военните резултати от участието на България във Варшавския договор могат да бъдат обобщени в няколко ключови области: повишаване на отбранителния потенциал и модернизация на въоръжените сили, институционално развитие на рамката за сигурност и подобрена интеграция в механизмите на съюза за политическо и военно сътрудничество. Обратно, това членство също така налага ограничения върху провеждането на независима политика за сигурност и отбрана, като същевременно насърчава стабилни идеологически и обществени нагласи, характерни за ерата, белязана от блокова опозиция.

В заключение може да се твърди, че членството на България във Варшавския договор въплъщава сложна двойственост, обхващаща както положителни аспекти, свързани с развитието на военните способности и институционалната стабилност, така и ограничения, произтичащи от естеството на съюзническите отношения и преобладаващото влияние на Съветския съюз в рамките на Варшавския договор.

ЛИТЕРАТУРА

- Баева, И. (2009). България като „най-лоялен съюзник“: мит и реалност. *ИП – История*, 17(2), 7–29.
- Баева, И. (2012). *България и Варшавският договор (1955–1991)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Баева, И., & Калинова, Е. (2008). *Българските преходи 1939–2002*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Галунов, Т. (1998). *Втората национална катастрофа. Процесът. Виновниците*. Абагар, Велико Търново, с. 176.
- Димитров, Д. (2009). *Военната политика на НРБ*. София: Военно издателство.
- Методиев, В. (2010). *Държавата и армията в НРБ*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.

Тодев, В. (2011). *Икономическите измерения на сигурността в НРБ*.
София: ИК „Гутенберг“.

Централен военен архив – Велико Търново. (разл. години). *Фондове на БНА: щабни директиви, планове за учения, мобилизационни планове* (описи и дела).

Централен държавен архив. (разл. години). *Фондове на МВнР, МНО/МО, МС: международни договори, кореспонденция, отчети* (описи и дела).